

Karl Alfred Nielsen (liggende tv.) som gendarm nær Vamdrup omkring 1917 (priv.).

Omkring »Gendarmen« En kommunist i periferien

Af John T. Lauridsen

Det er værdifuldt, at DKP's arkiv omkring 1990 er blevet afleveret til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. For provinsens vedkommende vil det dog kun undtagelsesvis kunne erstatte fraværet af afdelingsarkiverne, som det synes meget småt med landet over, for tiden før 1945. For Esbjergafdelingens vedkommende bliver der med den følgende personlige beretning – Gendarmen var min morfar – givet en beskeden brik til karakte-

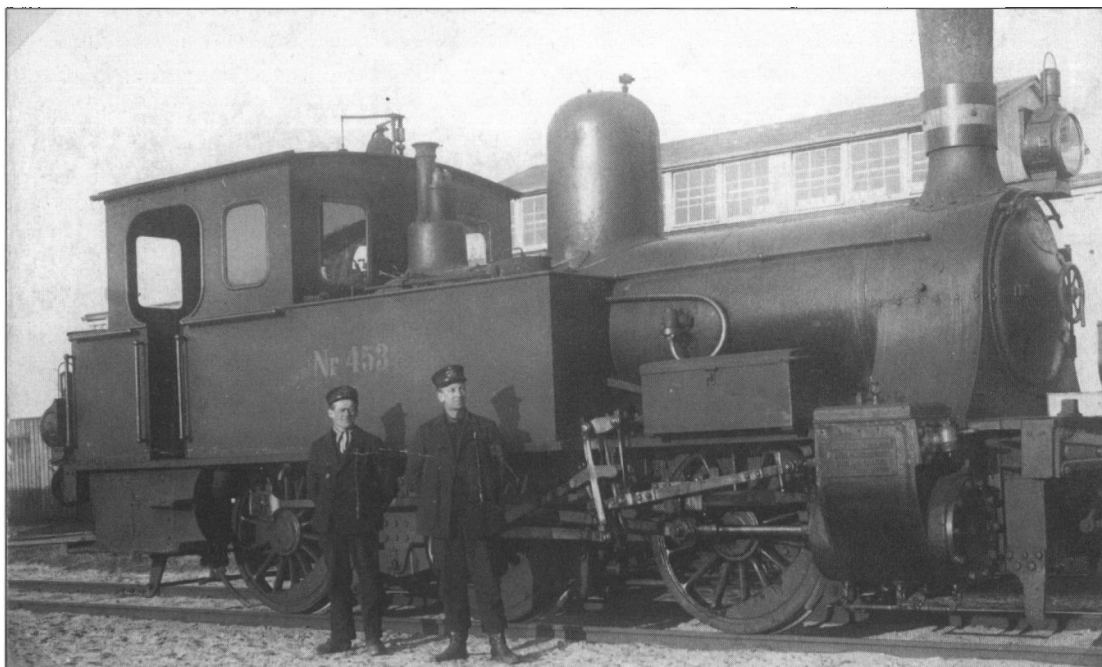
ristikken af det lokale partiarbejde i periferien, hvor familien, fagforeningsarbejdet, vennerne, partiet og det daglige arbejde gik op i en højere enhed.

Fra gendarm til portør.

Gendarmen eller Karl Alfred Nielsen, som hans borgerlige navn var, blev født i Kolind på Djursland den 7. juni 1895. Faderen var

Niels Georg Nielsen, der havde været staldforpagter og senere blev træskomager i Bredgade i Kolind, mens moderen, Johanne Kirstine Oline (f. Mikkelsen), passede børneflokken og sørgede for hjemmet. Alfred havde to brødre, Johannes og Herluf, og en søster Klara. Børnene fik kun den mest nødvendige undervisning i byens lille skole. Herluf og Klara levede under offentlig forsorg hele deres voksne liv. Klara var alvorligt svækket efter et meningitistilfælde og blev i forbindelse med en umyndiggørelse i 1960 erklæret for åndssvag i udtalt grad. Herluf var under forsorg, fordi han var ordblind og blev af den grund anset for at være mindre end normalt begavet¹. Mens forældrene blev boende i Kolind hele deres liv, spredtes søskenflokken for altid.

Alfred kom hjemmefra efter konfirmationen og arbejdede nogle år som tjeneste- eller avlskarl på bl.a. forskellige herregårde. Broderen Johannes kom i lære som mejerist. Fra januar 1916 til oktober 1917 var Alfred indkaldt til militærtjeneste som menig i Holbæk². I den tid gik han bl.a. vagt ved »Hvidøre slot« ved Klampenborg tilhørende enkekejsersinde Dagmar og søsteren Alexandra. Efter militærtjenesten kom han til grænsekorpsset, hvor han uddannedes til gendarm. Han var gendarm i Vamdrup fra 1917 til 1920, hvor grænseposten blev lukket p.g.a. Genforeningen³. Det var i de år, han fik det tilnavn, Gendarmen, som fulgte ham resten af livet. Årene ved gendarmeriet var uden større adspredelse. Vamdrup var ingen livlig by, og var grænseposten ikke blevet lukket, havde Al-

Gendarmen (tv.) som portør på Esbjergs godsbaneterræn foran en af rangérmaskinerne i 1930'erne (priv.).

fred søgt andetsteds hen alligevel, men her stiftede han venskaber for livet, bl.a. med Christian Seerup⁴, så opholdet fik stor betydning for ham. Med grænsepostens lukning skulle han efter eget udsagn ind under militæret i stedet for for at fortsætte sin tjeneste. Det ville han ikke. Han tog da sin afsked sammen med en anden.

En af de sidste dage som gendarm tog han en overløber, der var belæst med varer. 40 par sko – ene højresko, stjålet i Kolding. Overløberen blev anholdt og anbragt i Vamdrup arrest den første nat, hvorefter Gendarmen rejste videre med ham til Kolding og derfra til Århus. Arrestanten havde nemlig stjålet spisebestik på restaurant »Varna« og skulle konfronteres med gerningsstedet.

Gendarmen benyttede chancen til at gå op til personalechefen på DSB's 2. distrikt i Århus og søge et job i slutningen af 1919. Der fik han at vide, at han skulle tage til Esbjerg. Efter at have sluttet som gendarm blev han ansat som portør ved DSB i Esbjerg i januar 1920, fattsansat fra 1.2.1921⁵. Det var en stilling, han beholdt uafbrudt hele sit aktive arbejdsliv. Han fratrådte i 1962 som 67-årig efter 42 års ansættelse.

En arbejderfamilie med have.

Gendarmen giftede sig i 1921 med Emilie Schmidt (f. 13. jan 1901), som han havde mødt og forelsket sig i i sin tid i Vamdrup. Hun var ud af en børnerig gårdmandsfamilie fra Løjt, som havde måttet opgive landbruget og siden levede som fattige lønarbejdere. Emilie og Gendarmen flyttede sammen til Esbjerg og fik gennem den følgende halve snes år en børneflokk på fem. Indtil 1927 boede den voksende familie til leje, bl.a. i en lejlighed i Frodesgade og siden i Jyllandsgade 129. I 1927 byggede de et hus i Ingemanns

Allé, som dengang lå et stykke uden for byen. Det kunne lade sig gøre, trods en beskeden løn, fordi Gendarmen havde fast ansættelse. Den faste ansættelse gjorde ham kreditværdig. Kvarteret var tyndt bebygget med en del havehuse omkring. Grundpriserne var rimelige derude, så Gendarmen købte en stor parcel, til dels i kompagniskab med en anden. Siden blev den meste jord solgt fra, men der var stadig en stor, dyb have tilbage til familien.

De første mange år blev haven brugt til at supplere familiens indkomst, som så mange DSB-ansatte var nødt til p.g.a. den ringe løn. Allerede ved vurderingen af hus og grund i 1927 konstaterede synsmændene, at der var en velanlagt have⁶. Her blev dyrket de nødvendige grønsager til maden; i et stort udhus af træ var der hønsehus og svinesti. Grisene gik frit rundt i haven. De fulgte ham som hunde og kom, når der blev kaldt. Der var nærmest sorg i hjemmet, når en gris skulle slagtes, mens det var lidt af en fest, når et par søer blevet drevet af sted for at komme til en orne hos en nabo et par gader borte. Efter slagtingen af et svin stod der hjemmerøget bacon på menuen i lange tider. Svineholdet hørte først op i begyndelsen af 1950'erne. Biavl og honningproduktion gav han sig også af med. Han havde adskillige bistader stående i haven og lavede selv honning, hvoraf en del blev solgt. Med det nødvendige udstyr anskaffet til formålet indfangede han også bisværme, når han selv opdagede dem eller fik melding derom fra andre. Bisværme blev som regel solgt videre til andre, der selv ville lave honning. Nogle af havens produkter blev solgt til grønthandlerne, en trafik der stod på til op i 50'erne. Jeg har selv været med til at aflevere en hel række omhyggeligt bundtede persiller til en grønthandler i Storegade.

Dagligdags episoder kunne sætte fantasien og kreativiteten i gang, som da godsekspeditør C. S. S. Stubbe i 1933 savnede en jernbanevogn på baneterrænet. Gendarmen fandt den frem og leverede den »personligt« til Stubbe, som vist her på en fotomontage af kollegaen, portør og amatørfotograf J. K. Bang. Til Jernbaneforbundets revy samme år digtede Bang en vise om episoden: »Når en vogn bliver væk, slår Stubbe i bordet. De skal finde den vogn, og det før De går hjem. Gendarmen blev vred og tog ham på ordet. Her kan I se, han fandt E-vognen frem« (priv.).

Haven var også rammen om megen rekreativ udfoldelse for såvel familien som besøgende venner og senere for mindre politiske sammenkomster. Haven interesserede Gendarmen hele livet, ja interessen tog til i hans ældre år, da han fik mere tid til den og ikke levede så stramt økonomisk. Da han holdt op ved banen i 1962, omdannede han som pensionist haven til en næsten ren prydhave. Høns og grise var det forbi med. Det omgivende kvarter var også blevet langt mere civiliseret og udbygget, og vejen blev asfalteret i slutningen af 1950'erne. Kun udhuset minde-

de nu om den tid, hvor haven supplerede indkomsten. I det store drivhus trivedes kraftige vinstokke og et lækkert ferskentræ. Ved køb og især ved bytte skaffede han sig mange forskellige og også mindre almindelige buske, blomster og planter, der var omhyggeligt arrangeret. Haven blev hans stolthed.

En nabo, lærer Birgit Henriksen, har om Gendarmen og hans have senere fortalt følgende: »Gendarmens have var ikke original på nogen måde, men overordentlig veldyrket. Der var flotte frugttræs-espalierer og et kæmpe drivhus, selvbygget af genbrugsmaterialer.

Dilettantforestilling i Jernbaneforbundets regi i 1930'erne. Gendarmen som styrmand i midten. »Den gamle Rede« (priv.).

En gang, jeg bemærkede, at hans havejord var meget mere bekvem end vores, fik jeg den lakoniske forklaring: »Elefantmøg do«.

I fordums dage, da cirkuselefanter blev transporteret til Esbjerg i jernbanevogne, blev dyrene læsset af øst for banen, men cirkuspladsen lå vest for. Nu var det sådan, at mens elefanter kan dresseres til mange sære ting i manegen, har de udtalt modvilje mod at krydse jernbaneskiner: Der blev trukket og skubbet, råbt og hujet, og i kampens løb faldt der adskilligt til jorden. Bagefter kunne rangerfolkene så feje »pærerne« op og gøde deres æblehaver med dem.

Gendarmen var utroligt hjælpsom; han kom med udplantninger om efteråret. Han lagde sine kæmpekræfter i, da en gammel hæk skulle op ... Jeg glemmer heller aldrig den gang, jeg havde besøgt ham en sommer-

eftermiddag og under indtagelsen af den obligate håndbajer havde antydnet, at min ægtemand var af den sædvanlige, glemsomme art. Om aftenen kom Gendarmen listende med polisk mine, overrakte mig en pragtfuld buket »Peace«-roser (han må have raseret sit rosenbed), idet han henvendt til Holger bemærkede: »Der er vist nogen, der har bryllupsdag i dag!«. Heldigvis havde han en armfuld bajere gemt under jakken, så vi kunne drukne sammen i skåler og latter.

Sådanne venner havde man »øst for banen«⁷.

Dilettant og politik.

Som yngre mand var Gendarmen socialdemokrat. Han fulgte med stor interesse den unge Julius Bomholt, som stillede op i Esbjerg som folketingskandidat. Han hørte

Gendarmen og Emilie foran huset i Ingemanns Allé i 1940'ernes anden halvdel (priv.).

Bomholt på Palads Hotel og følte sig tiltrukket af hans ideer. I 30'erne blev han i en mere moden alder både fagligt og politisk aktiv. Først via sin organisering i Dansk Jernbaneforbund kom han ind i lokalt fagforeningsarbejde, fik tillidsposter fra 1935, bl.a. som repræsentant ved generalforsamlinger valgt af stationspersonalet, sad 1940-46 i bestyrelsen, og var 1944-46 tillige formand for jernbanearbejderne i Esbjerg. Det var også i Jernbaneforbundets regi, at han på en fremtrædende plads – gerne i elskerroller – deltog i en række dilettantkomedier i 1930'erne. Blandt de opførte stykker var »Under Værgerådet«, en succes som blev gentaget efter krigen med de

samme prøvede kræfter. Stykket gik over scenen på Palads Hotel sidste gang den 22. september 1945 for DKP-medlemmer⁸. Det var helt i Gendarmens stil, når han i forbindelse med Dansk Jernbaneforbunds Kongres i Esbjerg 18.-19. juni 1936 påtog sig den særlige opgave at være »vejviser for damerne«⁹.

I 1932 gik Gendarmen sammen med sin ven, mekaniker Marcus Frikke, til et DKP-møde i Smedegade. Det foregik i kælderen til et hus tilhørende Johannes Jensen. Mødet var offentligt, med Aksel Larsen som taler. Han var nyvalgt folketingsmand det år, da DKP fik tre pladser i Folketinget. Aksel Larsen indledte med overfor forsamlingen at

Styr på mændene! Karakteristisk haveunderholdning i 1930'erne. Liggende er det fra højre portør Andresen, portør J. K. Bang og Gendarmen. Ved tømmerne er Emilie (t.h.) og Astrid Andresen, mens fru Bang har været bag kameraet (priv.).

beklage det beskidte lokale! Forsamlingen talte ifølge Alfreds senere erindring foruden Frikke og Gendarmen en halv snes søfyrbødere. Ejnar Nielsen, der boede ovenpå, forespurgte forsamlingen, hvem der ville have kaffe – 27 øre stykket. Frikke og Gendarmen meldte sig ind i partiet¹⁰ og kom derefter jævnligt i kælderen i Smedegade 18, der til forbudet mod partiet i juni 1941 var DKP's mødelokale i Esbjerg. Baggrunden for indmeldelsen var utilfredshed med Socialdemokratiets politik. Den holdning blev styrket i de følgende år, ligesom tilliden til autoriteterne fik et knæk med politiets brutale optræden under havnearbejderstrejken i 1934. Det

førte Gendarmen ud i et mere aktivt arbejde for DKP.

I sommeren 1935 var Gendarmen med på en rejse til »kommunismens Mekka«, Sovjetunionen bl.a. sammen med en række faglige repræsentanter fra hele landet og andre fra Esbjerg, bl.a. Svend Andersen og Laurits T. Rosendahl. Turen var arrangeret af Sovjetunionens Venner og samlede 107 deltagere. I det selskab var også kommunister som Peter P. Rohde, Elias Bredsdorff, Erna Watson og Otto Melchior; de to sidstnævnte som rejseledere. Turen gik den 13. juli med tog gennem Danmark og Sverige, hvorfra selskabet sejlede fra Stockholm til Finland. Man tilbragte et

Gendarmen i haven i 1930'erne med et af baconsvinene (priv.).

halvt døgn i Helsingfors, før man besteg toget til Leningrad. Endnu mange år efter kunne Gendarmen fortælle, hvor stor en oplevelse det var at passere grænsen til Sovjetunionen.

Gendarmen var straks meget begejstret for, hvad han så og oplevede. Selskabet var i både Leningrad og Moskva og blev præsenteret for Vinterpaladset, Isakkatedralens Kunststudstilling, fabrikker, museer (bl.a. et antireligiøst museum), overværede en teaterforestilling, var på en heldagsudflugt til en kolkhos, var til fodboldkamp m.m.¹¹. Det blev et vendepunkt i Gendarmens liv. Mødet med »arbejdernes fædreland«, som han kaldte Sovjetunionen i en hilsen hjem, gjorde ham til en glødende kommunist. Den kommunistiske avis, Arbejderbladets, begejstrede dækning af dette meget vellykkede danske besøg i Sovjetunionen dækkede ganske Gendarmens følelser, og han troede gerne rejsefællen og partikammeraten Rosendahl, når han overfor avisen erklærede: »Jeg besøgte Sovjetunionen i 1927, ... , og jeg kan fortælle, at der er sket store forbedringer. I 1927 var arbejderne dårligt klædte og kun få havde ordentligt fodtøj, men nu er de blevet

betydeligt mere velklædte, og der er tydeligt nok heller ingen mangel på fodtøj¹². Rejsen til Sovjetunionen resulterede også i, at Gendarmen efterfølgende holdt foredrag om forholdene i Sovjetunionen og viste fotografier fra turen. Under rejsen havde han selv købt postkort og efter hjemkomsten erhvervede han fotos fra de rejsedeltagere, der selv havde haft et kamera med. Et kamera havde familien Nielsen ikke selv råd til, og der var bragt et stort økonomisk offer for, at Alfred kunne komme med. Han skrev hjem til Emilie, at hun skulle med næste gang. Der blev aldrig nogen næste gang, selv om forhåbningerne stod til Sovjetunionen i de næste godt 20 år.

Gendarmen blev et meget aktivt medlem af partiafdelingen, og var med til en masse møder og arrangementer i Esbjerg. Allerede i 1937 stillede han op til byrådsvalget som nr. 2 på DKP's liste med sine kammerater blandt jernbanearbejderne som stillere¹³. Det udløste vrede blandt socialdemokraterne, der betragtede tjenestemændene blandt jernbanearbejderne som deres faste base. Det gav anledning til overskriften »Kommunistisk valgsvindel« i »Vestjyllands-Socialdemokrat« 3. marts 1937, fordi flere af Gendarmens stillere angiveligt skulle have bopæl i Jerne, som dengang var en selvstændig kommune. Det vil sige, at de slet ikke kunne være stillere for en kandidat i Esbjerg. Gendarmen blev ikke indvalgt i byrådet, men han manglede kun 50 stemmer, så det var tæt på. DKP's første kandidat på listen, gasaflæser Laurids T. Rosendahl, kom alene og som den første til at repræsentere partiet i Esbjerg byråd. »Vestkysten«s karakteristiske kommentar var: »Esbjerg får den tvivlsomme ære at være den første by i provinsen, Sønderjylland undtaget, der indvælger en kommunist i byrådet«¹⁴.

Sådanne skrivelser kunne gøre Gendarmen rasende på avisen og førte flere gange til opsigelse af abonnementet. Når så børnene tilstrækkeligt mange gange var sendt ud for at købe avisen i løssalg, når han nu alligevel ikke kunne undvære den, abonnerede familien igen en tid. »Vestjyllands Socialdemokrat« kunne der ikke være tale om at købe, da den var stærkt antikommunistisk og f.eks. i modsætning til »Vestkysten« nægtede at bringe annoncer om møder arrangeret af kommunister. Det medførte bl.a., at omtaler af støttearrangementer til fordel for de Spaniens-frivillige ikke blev bragt, mens der både tryktes annoncer for og omtaler af Franco-venlige møder!¹⁵ De var i hvert fald ikke kommuniststøttede, men afspejler i øvrigt de stærke

partipolitiske modsætninger mellem Socialdemokratiet og DKP også på lokalt plan. Havde de bredt sig til det personlige plan, kunne livet i periferien være blevet mere utåleligt.

Gendarmen var med til at organisere arbejdet og at indsamle penge til de Spaniensfrivillige. I den forbindelse optrådte han rollen som dilettant-skuespiller i stykket »Barken Margrete«, der gik over scenen på Palads Hotel i forbindelse med en støttefest for de frivillige. Han stod også på kajen, da et større kontingent af de Spaniensfrivillige i november 1938 kom til Danmark over Esbjerg havn med skibet »A. P. Bernstorff«. Digteren Martin Andersen Nexø holdt velkomsttalen, hvorefter turen til tonerne af »Internationale« gik

Besøg i Sovjetunionen 1935 på en børneinstitution. Gendarmen til højre for midten blandt børn og andre rejsedeltagere (priv.).

til banegården¹⁶. De gav et pust fra det store udland igen, som turen til Sovjetunionen, hvor den antifascistiske kamp var blodig alvor. Det samme gav de politiske flygtninge fra Tyskland, som passerede eller slog sig ned i Esbjerg for en tid. Flere af de kommunistiske flygtninge kom til at sidde ved familien Nielsens middagsbord. Det var en fast praksis blandt byens kommunistisk organiserede familier, at de, der kun selv havde lige til dagen og vejen, ydede flygtningehjælp ved at bespise og/eller huse de kommunistiske flygtninge. Det var tillige en forsmag på, hvad der senere skulle gentage sig under besættelsen. Alfred Drögemüller var en af dem, der i en længere årrække opholdt sig i byen, fik kontakt med partiafdelingen og de aktive partifolk. Drögemüller oplevede under sit ophold i Esbjerg at blive en af de mere kendte politiske flygtninge, da DNSAP's ugeblad »*National-Socialisten*« bl.a. offentliggjorde hans navn på en liste over flygtninge, man skulle holde øje med.

Kommunist over jorden.

Den tyske besættelse af Danmark gav familien Nielsens liv en helt ny dimension. I stedet for at dukke sig og sørge for familiens sikkerhed ene og alene, trak Gendarmen familien med ind i det arbejde, han ville gøre for både partiet og Danmark. I den legale periode frem til sommeren 1941 blev grunden lagt til arbejdet i den senere illegale periode. Huset i Ingemanns Allé blev rammen om møder og studiekredse for partiet¹⁷, og diskussionerne kunne være ret skarpe, da Emilie gav sit besyv med, når årsager og forklaringer på nazismens vækst og verdenskrigens udbrud skulle gives. For hende var hele skylden ikke tyskernes. Andre lande havde spillet med, solgt våben til Det tredje Rige og tolereret

Hitlers fremfærd. Det førte til beskyldninger om, at Emilie var nazist eller tyskvenlig, men hun stod på sit. Med rod i grænselandet og enkelte rødder i tysksindede kredse, var det ikke let at høre på den ensidige fordømmelse af alle tyskere. Det var ikke tyskerne, men nazismen der var ondt.

Så kom det tyske angreb på Sovjetunionen og interneringen af kommunisterne i juni 1941. Da viste det sig heldigt nok for Gendarmen, at han ikke var blevet valgt ind i byrådet i 1937. Han ville da, som byrådsmedlem Rosendahl, være blevet taget i forvaring af det danske politi, interneret i Horserød og senere udleveret til tyskerne og kunne risikere at være omkommet i en KZ-lejr. Nu blev han til sit eget og ikke mindst familiens held ikke betragtet som kendt og farlig kommunist og undgik dermed arrestation.

Allerede i den første legale tid under besættelsen blev hjemmet i Ingemanns Allé kontaktsted for tilrejsende partimedlemmer og ledere, bl.a. Ib Nørlund, og madsted for endnu flere. Det var billigere og sikrere i tilfælde af, at tyskerne skulle slå til mod kommunisterne, for det ventede man med sikkerhed, at de ville gøre. Det var kun et spørgsmål om hvornår. Da kommunistforfølgelsen var sat ind, blev Ingemanns Allé 6 endnu mere benyttet på den måde. Blandt gæsterne var »*Peder*«, alias Poul Christensen, som var under jorden for DKP i Esbjerg i en lang periode¹⁸, Holger Vivike, Hans Peter Poulsen (Bernhard), Frants Gertsen (Keld), Karen Tovborg Jensen og andre. Gendarmen havde en stor familie at forsørge, kone og fire hjemmeboende børn, så det var ikke let at holde et acceptabelt madniveau, endsige servere bedre retter, når de overnattende gæster skulle bispises. Ikke sjældent stod menuen på grød. Havens afgrøder gav dog et væsentligt

Valgpjece for Gendarmen ved byrådsvalget i Esbjerg 1937. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

TJENESTEMÆND!

Stem paa Liste

K.

V i undertegnede, der er beskæftigede ved „De danske Statsbaner“, finder det rimeligt, at vi faar en Repræsentant i det nye Byraad. Da ingen af de indkomne Lister — fræregnet den kommunistiske Arbejderliste — har en aktiv Jernbanemand paa en saadan Plads, at der er Mulighed for Valg, henviser vi til, at vor Medansatte, **Portør K. A. Nielsen**, er anbragt som Nr. 2 paa den kommunistiske Arbejderliste. Der er saaledes god Grund til at tro, at gives der Listen god Tilslutning fra Jernbanens Arbejdere, kan Portør Nielsen vælges.

Der er ingen Grund til nærmere at omtale vor Medansatte her, da alle hans Medansatte erkender, at Nielsen i enhver Henseende er reel, og ingen tvivler paa, at han vil blive saavel Byens som Jernbanens Arbejdere en god Talsmand. Lad os da — Byens og Jernbanens Arbejdere — støtte Portør Nielsens Valg, og derved give os den Repræsentation, vi med Rimelighed har Krav paa.

**Vi ønsker en Mand, vi kan stole paa,
sæt derfor Kryds ved Liste K. | | | |**

Overportør P. M. Damm. Portør J. K. Bang. Portør Chr. Eriksen.
Trafikass. Svend Munk. Overportør E. Christiansen.

Overportør Th. M. Petersen. Portør A. L. Jensen. Portør G. Hansen.

Overportør J. Sørensen. Overportør P. Nielsen. Overportør A. Jensen.

Portør J. R. Michaelsen. Overportør Marinus Nissen.

Portør A. R. Mathiesen. Overportør M. M. Pedersen. Portør C. F. Lund.

Ekstraarb. C. M. Christensen. Ekstraarb. Georg Krabbenheft.

Lokomotivfører Svend Andersen. Lokomotivfører J. A. Michaelsen.

Lokomotivfører A. Steffensen. Lokomotivfører B. Reinhardt.

Lokomotivfyrbøder R. Donner.

supplement. Det beklagede gæsterne sig aldrig over. I det stille villakvarter uden megen trafik kunne fremmedes kommen og gåen nok give anledning til snak og gjorde det måske, men den kom aldrig til de forkerte ører. Systemet med en tom mælkeflaske på trappen som tegn på, at alt var i orden, fungerede glimrende med undtagelse af de enkelte gange, hvor flasken ved en fejltagelse var fjernet af den intetanende mælkemand, når der skulle komme »gæster«.

Gendarmen nøjedes ikke med at optræde som vært for partikammerater, men inddrog stik imod alle sikkerhedsforskrifter for illegalt arbejde sine børn og sit hjem i en alsidig aktivitet. Det begyndte med illegalt bladarbejde i 1942. Han var aktiv ved udbredelsen af DKP's illegale tryksager, »Vestjyden« og til lige »Frit Danmark« og kom her i kontakt med helt andre og bredere politiske kredse. Børnene Sonja og Bibi på 14 og 12 år transporterede illegale bladpakker i bunden af en barnevogn. De tog sig meget uskyldige ud som barnepassere. De fungerede også som »meddelere« under folkestrejken i efteråret 1944, da de var alene hjemme og havde fået besked på ikke at lukke op for nogen. Når der blev ringet på døren, råbte pigerne uden videre ud gennem postkassen: *I skal strejke! I skal strejke!*

Sønnen Orla kom ind i bladarbejdet på samme måde. Han var først faderens hjælper og havde løbet med bladpakker; derfra udviklede det sig til mere. Gendarmen søgte i begyndelsen at dæmme op for Orlas illegale arbejde. Han mente, at drengen var for ung (Orla var født i 1926), men den ene begivenhed tog den anden, og Orla fik kammerater, der var stærkt aktive og kom i hjemmet. Blandt dem var Mogens Friis, som tog til København, da jorden begyndte at brænde

under ham i Esbjerg, og dér blev skudt kort før befrielsen¹⁹. Kneb det med at få andre til at medvirke ved en transport eller levering af »varer«, måtte Orla træde til. Fra distribution af illegale blade kom Orla ind i trykningen af lokalblade, først og fremmest »Vestjyden«, men det gik ikke godt ret længe. Han blev anholdt med en stak illegale blade i oktober 1944 ved Frodesbro, hvor der ofte var tysk vagt²⁰. Til alt held førte arrestationen ikke til ransagning af forældrenes hjem. Det ville have været fatalt. Han sad fængslet i arresthuset den sidste del af krigen og oplevede på nært hold sprængningen af Højskolehjemmet i april 1945 uden selv at lide overlast. Dog røg han ned fra cellebriksen ved eksplosionen og blev senere kommanderet til under bevogtning at hjælpe med oprydningen. De to mindre søstre, Bibi og Sonja, blev gang på gang sendt forbi Højskolehjemmet for om muligt at få et glimt af broderen. En pige havde nemlig fortalt, at hun havde set Orla bære noget for tyskerne, og at han altså havde det godt. Nu skulle søstrene prøve at få et glimt af ham igen, hvilket de dog ikke fik. Orla blev lukket ud 5. maj om morgenen²¹.

Gendarmen selv fungerede som praktisk organisator og formidler. De illegale opgaver fik han ofte gennem skræder Arne Laursen, der drev skræderi i sin lejlighed i Østergade 7. Gendarmen gik derpå videre med opgaverne via sine kontakter og forbindelser. Således var det ham, der organiserede officiant Leo Bechgaards flugt fra byen i februar 1945, da Bechgaard blev tvunget til at gå under jorden. Han fik Bechgaard i en jernbaneuniform, og sammen optrådte de som jernbane-personale på et tog ud af byen. Bechgaard kom sikkert i vej. Han havde været medlem af bykommandoen og ledet det illegale 1. kompagni (de »normale« militærgrupper)²².

Jernbanemanden Viggo Sørensen fik det også for anstrengt i Esbjerg p.g.a. tysk interesse for hans person. Gendarmen skaffede ham til Nykøbing Mors til den gamle soldaterkammerat Chr. Seerup.

Både Arne og hans kone Marie Laursen var særdeles aktive i det illegale arbejde, og blev efter befrielsen Gendarmens og Emilies personlige venner. Skræderparret var mennesker med overskud til mere end dagen og vejen. De interesserede sig gennem hele livet for socialismen og arbejderbevægelsen og lavede selv socialt arbejde. De lod sig i deres sociale engagement ikke gå på af skiftende politiske konjunkturer.

Gendarmen deltog i våbentyveri fra tyske soldater og sabotage af tysk materiel på banen. Som portør med legal gang på banelegemet havde han særlige muligheder for at komme tyskerne nær. Ved flere lejligheder passerede han med en rangermaskine forbi tyske barakker, sprang ned og snuppede våben gennem åbne vinduer eller i gange. Våben blev opmagasineret i Ingemanns Allé, leveret videre derfra, og særligt generatorbrænde blev tilvirket der: træstykker med et indlæg af sprængstof. Det var nær gået galt en dag, da et sådant stykke »brænde« var glemt på havestien, og Emilie intetanende ville bruge det i centralfyret. Gendarmen opdagede på arbejdet ved en optælling af brændestykkerne, at der manglede et og måtte sporenstregts cykle hjem for at afværge katastrofen. Han nåede det. Gendarmen »afleverede« stiltørdigt en del af brændet på banen til tyske køretøjer og biler, der kørte for tyskerne. Når brændet så senere blev anvendt, sprang køretøjerne i luften. De to yngste børn, Bibi og Sonja, kunne ikke undgå at vide, at der var gemt våben i baghuset, men de turde ikke engang sige det til hinanden,

selv om de delte seng. Så bange var de på forældrenes vegne. Først efter krigen kunne de sige det til hinanden.

Mange år efter krigen blev der ved med at dukke våben og ammunition op i Ingemanns Allé, snart i kælderens, snart i udhuset. Da centralfyret blev udskiftet med fjernvarme dukkede der et godt indpakket og velsmurt maskingevær frem bag den gamle varmebeholder. Under leg i udhuset fandt jeg selv en dag i en forlængst opgivet hønserugekasse en stor metaldåse, som jeg kun med stort mas fik åbnet. Den indeholdt en masse riffelpatroner. Gendarmen tog dåsen med sig på arbejde og smed den i havnen. Flere våben dukkede op, efter at huset var kommet på andre hænder i 1970'erne. Det stod at læse i avisen, så datteren Sonja henvendte sig til politiet og forklarede, hvordan det kunne gå til. Om Gendarmen virkelig havde glemt disse ting eller bevidst havde undladt at aflevere dem, får stå hen.

Ved det herostratisk berømte cirkulære af 18. september 1941 henstillede De samvirkende Fagforbund kraftigt til fagforeningerne, at kommunister, der beklædte tillidsposter i fagbevægelsen, nedlagde disse²³. Den socialdemokratisk dominerede fagbevægelse benyttede med andre ord en gunstig lejlighed til at søge at komme af med en politisk modstander i de faglige organisationer. Det er en ihærdighed, der kun havde sin lige i den måde, hvorpå det danske politi lavede lister og arresterede kommunister i juni 1941. Lokalt tog man situationen helt anderledes. En del af de lokale fagforeninger bibeholdt kommunisterne i deres ledelser, og Gendarmen blev heller ikke fjernet fra Jernbaneforbundets lokalbestyrelse. Han blev tværtimod formand i april 1944, hvilket var klart på tværs af forbundsledelsen linie i København og gen-

valgt til posten i april 1945. Til gengæld var han forhindret i at stille op til byrådsvalget i maj 1943, da DKP var forbudt. I stedet blev der dannet en særlig »Arbejder- og Tjenestemandsliste«, som givetvis fik kommunisternes, herunder Gendarmens, stemmer²⁴.

Det sidste krigsår opholdt Gendarmen sig om natten ofte et par husnumre længere oppe i Ingemanns Allé hos naboen, bankmand Erik Nordland, for at undgå at blive arresteret, hvis tyskerne skulle komme på uanmeldt besøg, men han gik ikke egentligt »under jorden«. Han passede arbejdet på DSB, og med formandsskabet af Jernbaneforbundet i Esbjerg gav det mange nødvendige kontakter, som den direkte illegale tilværelse ikke kunne give. Det var også fortsat den »nemmeste« måde at nærme sig værnemagtens materiel på. I den sidste tid stod banegårdens frimærkekasse med stationsforstanderens vidende og billigelse åben for Alfreds illegale aktiviteter, når der skulle sendes meddelelser ud. Det siger noget om, hvor acceptabelt det illegale arbejde var blevet på banen. Som repræsentant for DKP kom han den 21. november 1944 ved Marie Laursens arrestation ind i Frihedsrådets Lokalkomite, hvor han sad til befrielsen. Der kom han sammen med de grupper og personer, som han allerede arbejdede sammen med gennem »Frit Danmark«: bl.a. maskinarbejder Jens Laue-Andersen, lærer Niels Laursen, papirhandler Svend Tobiasen og læge Povl Carstensen. Mordet på Povl Carstensen i november 1944 berørte Gendarmen stærkt, og det siger sig selv, at han var i den store mængde af Esbjerg-borgere, der stimlede sammen, da lægens bære blev ført til Gravlunden. Han gav på jernbaneforbundets bestyrelsesmøde den 12. december oplysning om, at der var oprettet et mindefond for Carstensen²⁵.

Lokalkomiteen var uden større betydning; byledelsen tog sig af de militære operationer. Komiteen skulle i stedet sikre det brede politiske samarbejde i modstandskampen, men Gendarmen var med til at udforme og udsende en række lokaldirektiver. I mange byer var det en del af lokalkomiteens arbejde at forberede de interneringer, der skulle foretages efter krigen. Det blev ikke en opgave for lokalkomiteen i Esbjerg, hvor politiet udarbejdede arrestationslisterne²⁶. Heldigvis for Alfred, som det vil fremgå nedenfor. Fremfor alt ville dette og de øvrige engagementer til sammen ved en arrestation have været fatale for ham.

Arbejdet som lokalformand for Jernbaneforbundet var stærkt præget af besættelsessituationen, og den bevarede mødeprotokol fra afdelingen afslører derfor ikke, hvad der også blev diskuteret på bestyrelsesmøderne, men som ikke kunne nedfældes af risiko for, at protokollen skulle falde i tyskernes hænder. Hertil blev der gang på gang henvist ved at skrive under »de givne vanskelige forhold« o.lign. Imidlertid blev også mere banale begivenheder som afholdelse af fester i forbundets regi påvirket af besættelsessituationen. Afdelingen skulle have holdt jubilæumsfest i efteråret 1944 og den årlige juletræsfest i december 1944, men den sidste blev udskudt til januar 1945 på grund af forholdene, og jubilæumsfesten helt aflyst. Der var ganske enkelt problemer med at skaffe spiritus, mad (varme pølser blev f.eks. foreslået, men heller ikke de kunne skaffes) og at få festerne afsluttet før et evt. udgangsforbuds ikrafttræden fra kl. 21. Men juletræsfesten blev omsider afviklet den 2. januar til alles tilfredshed, hvilket fremgik af Gendarmens beretning, hvor han tillige omtalte »den dygtige julenisse vi havde fået«. Hvad det betyder, lader sig ik-

ke afgøre i dag, men festen havde budt på fornøjelser for både voksne og børn med amerikansk lotteri, juleposer til børnene og musik af et femmands orkester.

Den 5. april 1945 holdt jernbaneforbundet generalforsamling i »Logen« i Norgesgade. Formandsberetningen drejede sig så godt så udelukkende om de selskabelige aktiviteter, aflysning af jubilæumsfesten, aflysningen af den årlige sommerudflugt og i stedet etableringen et sommerteater, den vellykkede julefest, et besøg på »Vestjyden« m.m., men strejfede dog til sidst ganske let mere alvorlige problemer: »Angående oplysningsarbejdet havde det på grund af forholdene været vanskeligt at arrangere noget; der havde været forsøgt både med foredrag og film, men de slog fejl«. Efter forskellige andre beretninger og indlæg og valg af ny bestyrelse, hvor Gendarmen enstemmigt blev genvalgt til formand, sluttede mødet kl. 21²⁷. Alle ilede hjem i forhåbning om, at det blev den sidste generalforsamling under besættelsen. Det kom til at holde stik.

Alfreds ven og partikammerat, murer Halvor Thomassen, har langt senere – i 1977 – karakteriseret Gendarmen som den umiddelbare organisator og handlingens mand både fagligt og politisk. Han var organisationsmand, ikke egentlig politiker og slet ikke abstrakt eller teoretisk anlagt. Netop derfor kom han til at yde en væsentlig indsats i DKP's modstandsarbejde i besættelsesårene, da handlingen var forbundet med det mod eller den hensynsløshed i forhold til familien, som var en nødvendig forudsætning. Der var under de givne vilkår særligt hårdt brug for aktive mænd og organisatorer. Den rolle påtog Gendarmen sig på trods af den store fare, han løb. Han var i anden halvdel af fyrrerne og havde en stor familie at tænke på.

Han var ikke den karakteristiske aktive modstandsmand: han var hverken ung eller uden familieforpligtelser. På den baggrund er det ikke overraskende, at det tog hårdt på hans nerver, især det sidste år og de sidste måneder, hvor nære bekendte blev dræbt eller arresteret og ført til Tyskland. Det berørte ham dybt. Han var syg i flere år efter krigen, blev plaget bl.a. af mavesår og måtte opereres. Han havde kun deltaget direkte i enkelte aktioner mod besættelsesmagten, men havde kendskab til mange flere, vidste hvornår de skulle finde sted osv., fordi han havde »organiseret« eller givet forudgående støtte, og var hver gang urolig for de impliceredes skæbne.

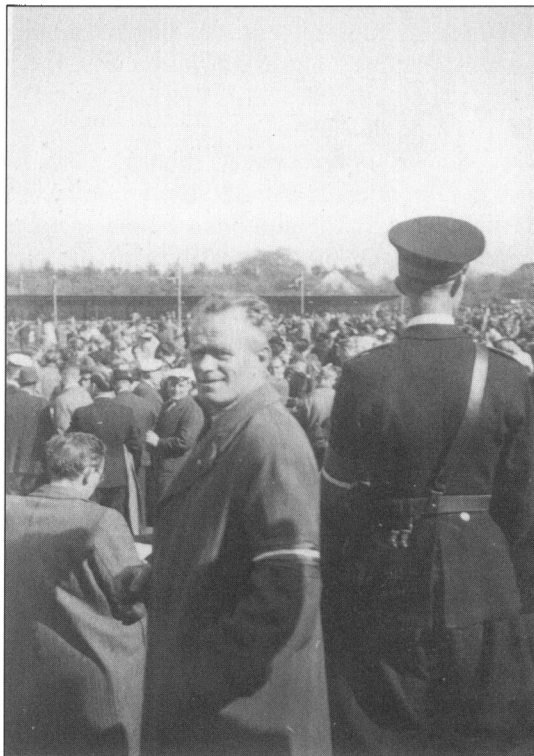
Der blev ikke talt om den slags efter krigen. I stedet blev der diskuteret politik.

Befrielse og skuffelse.

Den 5. maj 1945 begav Gendarmen sig til ejendommen »Solborg« overfor viadukten i Jernbanegade. Ejendommens høje kælder havde huset DNSAP's lokalkontor, som han nu ønskede til DKP. Det var ejeren også indstillet på, ja, han ville gerne sælge til partiet, men det var der ikke råd til. I stedet blev det til et lejemål, som holdt i mere end 45 år, til omkring 1990. I »Solborg«s lokaler blev der foruden partiafdeling indrettet lokalredaktion for »Land og Folk«, hvis aflægger for Vestjylland, »Folkets Røst«, i 1945 havde hovedredaktion her. Redaktionens drivende kraft, læreren og journalisten Karen Tovborg Jensen eller »Marie« som hendes dæknavn havde været, gjorde et stort arbejde og var kommet ind i det kommunistiske lokalmiljø bl.a. gennem Gendarmen. Marie var kommet til Esbjerg i sommeren 1944 fra Midtjylland for at være med i det illegale arbejde, først og fremmest det redaktionelle bladarbejde. Hun var selv ud af en radikal familie, men havde

skiftet til kommunismen og stillede i 1935 op for partiet til folketingsvalget, og var blevet medlem af Centralkomiteen i 1938²⁸. Hun vandt hurtigt stor respekt i Esbjerg både p.g.a. sin dygtighed og sine menneskelige egenskaber.

Blandt lokalredaktionens ulønnede kontormedarbejdere befandt sig i befrielsesåret Gendarmens datter Sonja. Selv kom han flere gange til at optræde i »Folkets Røst«s spalter som lokalformand for jernbanearbejderne. Det var lige stof efter partiformand Aksel Larsens hoved. Derimod kunne Aksel Larsen

Gendarmen var repræsentant for Frihedsrådets Lokalkomite på Esbjerg Stadion den 8. maj 1945 ved et stort folke-møde med 20.000 deltagere (priv.).

ikke lide, at der var så meget kulturstof i bladet. Karen Tovborg forvarede sig med, at læserne klagede over, at der var for meget politik i bladet. I januar 1946 overgik hovedredaktionen til Århus med Ib Nørlund, som fællesredaktør for flere kommunistiske blade²⁹. Så var den diskussion afsluttet. Folkets Røst blev en ren aflæggeravis, og Sonja mistede dermed beskæftigelsen på lokalredaktionen.

I kraft af medlemsskabet af Frihedsrådets lokalkomite kom Gendarmen under befrielsesfestlighederne til at stå frem som en af repræsentanterne for DKP. Således ved den store fest på Esbjerg Stadion 8. maj 1945, hvor parader og taler blev mødt af de 20.000 fremmødtes hyldest. Der var en følelse af fælles befrielse mere end personlig lettelse. Mange venners og kammeraters skæbne var på det tidspunkt stadig uvis. Var de endnu levende? Og selv havde han en søn, Georg, som han ikke havde hørt fra siden 1940, men som vist var sømand i den allierede flåde. Mere kunne familien ikke formode, da han var sejlet ud i sin tid med et svensk skib. Var han i live? Det havde været forgæves at søge kontakt med ham gennem Røde Kors og juhilsener sendt gennem radioen var forblevet ubesvarede. Her stod Gendarmen på tribunen med bl.a. lederen af de politifolk, som han havde været bange for og som havde ført til kammeraters fængsling³⁰. Smilet til mængden var noget anstrengt.

I baghovedet havde han også nogle af de sidste dages hændelser. Den ene var en scene fra Ingemanns Allé, hvor nogle »5. maj frihedskæmpere« (betegnelsen for det store flertal af befolkningen, som forholdt sig passive til Kapitulationsbudskabet havde lydt i radioen for derefter at træde i aktion) søgte at komme til at klæde en pige af og klippe

hende, fordi hun havde været forelsket i en tysk soldat. Da måtte Gendarmen tage sit armbind på og skride ind for at afværge den uværdige handling. Som det blev skrevet i det illegale »Vestjyden«s befrielsesnummer i de samme dage: »Pigerne er ikke for kønne til det, vil mange hævde. Måske ikke; men vi er for kønne til – i de glædeste og skønneste dage, vort land har oplevet i århundreder – at besudle os ved skændselsgerninger, som tidligere vilde have oprørt os« (s. 7).

Den anden hændelse var endnu tættere på i en meget personlig forstand. Broderen Johannes var straks blevet arresteret som stikker. I »Vestjyden« den 7. maj stod der under overskriften »To arrestationer, der vil vække glæde« bl.a. at mælkehandler Nielsen, om hvem man havde sikre beviser for, at han havde optrådt som stikker, var arresteret og nu skulle have sit regnebræt gjort op. Sagen var, at han havde været mælkemand i Nørregade, drak en del og havde brugt sine tyske forretningsforbindelser som værn mod at skulle aflægge regnskab for ubetalte regninger. Det drejede sig om 10.000 kr. til Andelsmejeriet, som Johannes smøg sig udenom ved at gå over til et andet mejeri. Da kommunaldirektør Hans Nielsen alligevel stillede ham til regnskab og kom med meget skrappe udtalelser om ham, havde han i et uoverlagt øjeblik søgt tysk støtte ved en henvendelse til Gestapo på Højskolehjemmet i Skolegade. En på enhver måde ynkelig handling og situation, som dog ikke havde fået alvorlige konsekvenser for kommunaldirektøren. Gendarmen hverken kunne eller ville gøre noget ved dette i befrielsesdagene, og dog krævede hans gamle mor nu, at han med sine forbindelser skulle skaffe Johannes ud. Da han ikke ville forsøge det, gav det kold luft. Jo, der var nok befrielse, men også nye problemer. Jo-

hannes fik i november 1945 en dom på 3 års fængsel og fortabelse af borgerlige rettigheder i 5 år for at have angivet kommunaldirektøren. Under retssagen optrådte Johannes' fraskilte kone som vidne mod ham, hvilket ikke gjorde sagen gunstigere for ham. Hun udbredte sig om, hvordan mælkehandlerfamilien var blevet frosset ud af naboerne for handelen med tyskerne og bedyrede, at hun havde været imod både det og Johannes' henvendelse til Gestapo³¹. Dette vidneudsagn gjorde bestemt ikke situationen bedre for ham. Han var meget forbitret over både at blive stemplet som angiver og over den hårde dom, men en appel hjalp ikke. Retsmaskineriet havde med et finmasket net taget en af de små fisk i retsopgørets tidlige fase, hvor straffene var strengest. Efter strafafsoningen rejste Johannes tilbage til sin fødeby Kolind.

Nogle dage efter befrielsen kom en beboer længere oppe fra Ingemanns Allé til familien Nielsen med et telegram, som pågældende havde fundet på gaden. Trods denne medfart var budskabet til at læse: *Jeg er i live; mangler I noget?* Afsendt af Georg og med en adresse i New York. Det var alt. Stor jubel i hjemmet, lige så stor som den 4. maj om aftenen. Især lavede Emilie meget op, da den dreng var hendes øjesten. Senere fulgte flere breve, hvor der blev fortalt om alt det, der var hændt i de mange adskillelsens år. Og der kom pakker med mange rare sager, som ikke var til at købe i rationeringens Danmark. Georg ville sende dukker til lillesøster Bibi, men da han på tilsendte billeder så, hvor stor hun var, opgav han det. År var gået.

Georg skulle komme på besøg i Danmark i sommeren 1946. Under et ferieophold, mens han ventede på skib til Frankrig, sprang han ud på for lavt vand og brækkede ryggen. Han døde kort efter. Han havde forladt Esbjerg i

Modtagelsen af trafikminister Alfred Jensen på Esbjerg Banegård den 20. juni 1945. Gendarmen næsten skjult bagerst midt i billedet (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

september 1939 lige før krigsudbruddet som matros på det svenske skib »Tolken« og ville være kommet hjem som kaptajn på et amerikansk handelsskib. De ekstraordinære krigsforhold gjorde en sådan lynkarriere mulig³². Nu blev det aldrig til et gensyn med familien. Især Emilie var knust derover år efter. Til gengæld kom hans amerikanske enke Mary på besøg med sin mor Jessie et par år efter, og huset stod på den anden ende til hendes komme. Der var omsider forud for gæsternes ankomst blevet lavet det badeværelse på husets første sal, som så længe havde været tiltrængt³³.

Men der kom mange andre gensyn. Med Aksel Larsen og Alfred Jensen både offentligt og privat. Begge boede de i Ingemanns

Allé. Aksel Larsen kom til både partisammenkomster og selskabelighed i haven i Ingemanns Allé og traf der sammen med mange af de folk, som havde været aktive i det kommunistiske modstandsarbejde i byen, mens han selv havde været fanget. Esbjerg-afdelingen hørte ikke til dem, som han så sig nødsaget til at give Gestapo oplysninger om efter sin arrestation. Det fremgår af den sidenhen offentliggjorte forhørsprotokol³⁴, men allerede da beskyldningerne om stikkeri og åbenmundethed fremkom første gang i 1946, var der ingen i Esbjerg-afdelingen, der tog notits af dem, og slet ikke hos Gendarmens, hvor Aksel Larsen havde en høj stjerne. Partiformanden viste sin opmærksomhed overfor familien ved at sende et personligt takkebrev til

datteren Sonja, da hun i 1947 sendte ham en lykønskning i anledning af de 50 år. Det opvejede mange ulønnede timer på Folkets Røst's redaktion. Alfred Jensen kom også igen, men ikke for at tale til en fåtallig skare. Han kom som trafikminister i samlingsregeringen til Esbjerg den 20. juni 1945. På banegården blev han modtaget af en deputation af jernbanefolk. Gendarmen holdt som formand for Jernbaneforbundet en kort velkomsttale for ham på 2. perron. Han anmodede trafikministeren om at tage sig af jernbanefolkenes sag, så de igen kunne få så meget i løn, at de kunne føre en ordentlig tilværelse. Alfred Jensen svarede, at han jo ikke kom som fagminister med kendskab til DSB, men fordi han havde siddet i Frihedsrådet og havde været med til bl.a. at organisere jernbanesabotage, men at der ville blive set på de berettigede lønkrav³⁵. For dem begge var det et stort rolleskift fra illegalitet til legale og officielle repræsentanter for et frit Danmark. Den 20. juni var der DKP-friluftsmøde på Idrætspladsen ved Stormgades skole. Her talte Alfred Jensen både til mange gamle partikammerater og endnu flere nye sympatisører³⁶. Få dage senere, den 24. juni, blev der afholdt et stort folkestævne på Skamlingsbanken. Arrangør var modstandsbevægelsen i Region III, hvorunder Esbjerg hørte. Gendarmen drog af sted til det store stævne med det meste af familien. Turen foregik på en lastvogn med bænke. Det blev en drøj tur for de to yngste døtre, men tillige en uforglemmelig oplevelse. Tusinder mødte op ved Skamlingsbanken, og ud på aftenen blev det store bål tændt, mens menneskemængden lejrede sig omkring det. Blandt talerne var nordmanden Francis Bull, Jørgen Bukdal, Aksel Larsen og Vilhelm la Cour³⁷. I sommernatten gik turen tilbage til Esbjerg.

Som så mange andre håbede Gendarmen i 1945 på politisk udskiftning og fornyelse med et mere socialt retfærdigt Danmark. Den politiske udrensning blandt samarbejdspolitikerne og deres håndlangere var en nødvendig forudsætning herfor. I sin egenskab af formand for Jernbaneforbundet i Esbjerg, stod han bag en resolution, der blev vedtaget på et medlemsmøde og som krævede oplyst, hvorfor repræsentanter for Jernbaneforbundets hovedledelse i efteråret 1944 rejste rundt og opfordrede til at opgive igangværende strejker med krav om bedre lønforhold og afskedigelse af generaldirektør for DSB, Peter Knutzen. Det gav ingen reaktion. Derpå deltog han i Jernbaneforbundets hovedbestyrelsesmøde i Fredericia og foreslog her en resolution, der skulle fordømme, at forbundets tillidsfolk i august 1944 havde rejst rundt og opfordret til afblæsning af den igangværende generalstrejke. Resolutionen blev afværget ved løgnagtige udsagn fra et par af forbundets socialdemokratiske tillidsfolk. De påstod, at det var sket efter direktiv fra Frihedsrådet, hvilket Alfred med sin ihærdighed senere kunne dokumentere var pure opspind, da han havde ført den nødvendige brevveksling både med Frihedsrådet og lokalkomiteen i Esbjerg, men da var det for sent³⁸. Han blev på nært holdt skuffet over det udeblevne opgjør med modstandsbevægelsens direkte modstandere. Hertil skulle lægges den mildhed, som mange modstandsfolk mente blev vist de usle mennesker, der havde tjent penge på at samarbejde med tyskerne.

En hel flok af Gendarmens frihedskæmperkolleger demonstrerede i slutningen af maj 1945 foran Esbjerg Rådhus for en skrapere kurs mod værnemagerne³⁹.

Det var forgæves, og Gendarmen og mange med ham var indignerede vidner til, at de

følgende års store værnemagersager løb ud i ingenting.

Det var ikke skuffelse altsammen efter befrielsen. Mange af de mennesker, der havde stået sammen under besættelsen og gjort en indsats i modstandsarbejdet, holdt også sammen efter krigen i nære venskaber. De samlede til selskabelighed under anderledes afslappede former end i besættelsestidens sene år, ja nogle havde af jo tyskerne været ufrivilligt »forhindret« i at møde frem på grund af fængsels- eller koncentrationslejrophold. Der var kontakt på tværs af både politiske skel og sociale barrierer. De mindedes også på passende vis de døde, bl.a. i det første og eneste legale nummer af »Vestjyden«, som Gendarmen redigerede i maj 1945. Frit Danmark-gruppen udsendte også et enkelt legalt humoristisk nummer af sin Sydvestjyllands-udgave af »Frit Danmark« i oktober 1945. Her blev gruppens medlemmer én for én sat i humoristisk ramme, bl.a. »den berygtede tidligere sagfører Strambuks« (i.e. Rambusch). Gendarmen måtte også holde for i flere omgange, bl.a. under overskriften »Nemesis« og i en fingeret dagbogsoptegnelse fra besættelsesdagene: »17.2.1945 – I anledning af de gentagne sabotager på jernbanenettet har overportør – og Gendarm K.A. Nielsen på etatens vegne nedlagt protest overfor lokalkomiteen. Særlig portørerne generes meget af ekstra arbejde, og hvis skinnesprængningerne ikke standser, truer jernbanefolkene med at klage til Knutzen«. Det var den slags sjov, der var med til at gøre livet tåleligt og at komme videre med oven på de nervepirrende år. Og en god portion humor og ironi skulle der til i »det underlige år«, som 1945 blev kaldt, især når man i aviserne kunne læse f.eks. referater af en tale holdt af socialdemokraten Hans Hedtoft: »De danske politikere

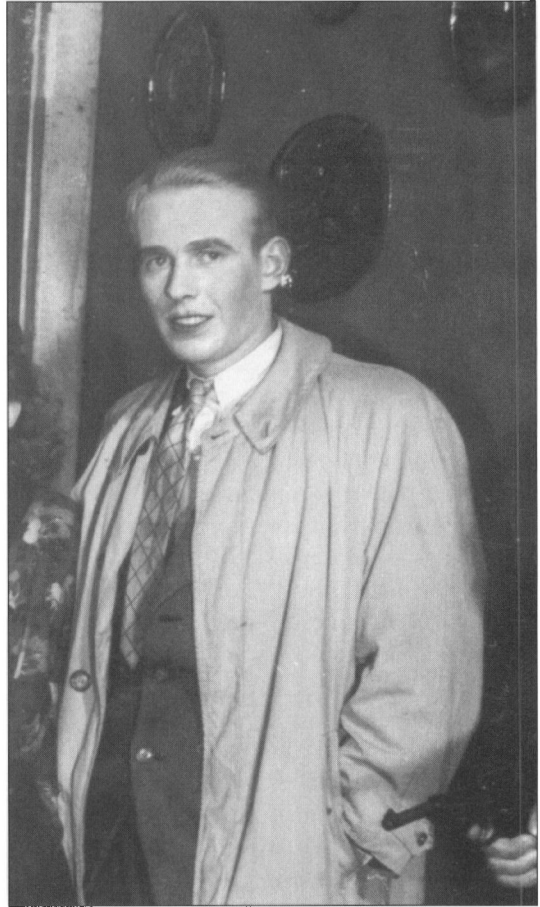
bar modstandsbevægelsen oppe«⁴⁰. Gendarmen havde svært ved at tage lige dét humoristisk og blev sig hurtigt bevidst, at der nu forestod en ny kamp; denne gang om opfattelsen og tolkningen af årene 1940-45. Holdninger i store dele af modstandsbevægelsen stod overfor samarbejdspolitikernes. I de fleste tilfælde blev der aldrig bygget bro mellem de divergerende opfattelser blandt de direkte implicerede. Andre har taget sig af at harmonisere og frisere den besættelsestidshistorie, som ellers ville være så strittende og reelt var præget af dybt modstridende interesser og følelser.

Gendarmen blev også selv ramt af holdningsbrydningerne. På Jernbaneforbundets generalforsamling i »Logen« den 16. april 1946 aflagde han beretning, men den var ganske upolitisk at dømme efter referatet, og f.eks. blev konfrontationen med de socialdemokratiske hovedbestyrelsesmedlemmer det foregående år slet ikke nævnt. De selskabelige arrangementer var i centrum, men selv de blev ved den påfølgende diskussion kritiseret fra salen. Efterfølgende blev et forslag om at sende en tak til Jernbaneforbundet forkastet. Endelig kom det til formandsvalget. Efter indstilling fra grupperne blev kun overportør Knud Knudsen og pakmester A.P. Jørgensen opstillet, og sidstnævnte valgt. Gendarmen blev heller ikke valgt til bestyrelsen. Da både Knudsen og Jørgensen var socialdemokrater, viste det klart, i hvilken retning vinden blæste for kommunistiske tillidsfolk. Uanset Gendarmens evner som formand blev fronterne påny trukket op i politisk henseende. Som kommunist måtte han ud. Besættelsestidens samling var ovre, hvor meget end DKP ønskede den videreført⁴¹.

Han havde klart markeret sig ved igen at opstille til byrådsvalget for DKP en måned

før jernbaneforbundets generalforsamling. I den lokale socialdemokratiske presse kunne man læse overskrifter som »Kommunisterne er arbejderklassens værste fjende« og efter valget konkluderede »Vestjyden« den 13. marts, at DKP på ny viste sig som forrædere mod arbejderklassen. Den slags helt ubeføjede påstande mod et parti, der mere end noget andet dansk parti havde budt tyskerne modstand, gav Alfred en livslang foragt for Socialdemokratiet som parti, men ikke mod menige socialdemokrater, som han havde adskillige af i vennekredsen, bl. a. overportør Knud Knudsen. Gendarmen var opstillet som nr. 7 på den kommunistiske liste og fik 3. flest personlige stemmer. Han fik 35 stemmer, kranfører Viggo Petersen 39 og Ella Carstensen (enke efter læge Carstensen) ikke mindre end 191. Her betød medfølelsen med den snigmyrdedes enke det meste, og partiet havde bevidst kalkuleret hermed. Valgt til byrådet blev Ella Carstensen og postbud Milther Jensen⁴².

Blandt de andre opstillede på DKP's liste ved byrådsvalget 1946 var remisearbejder Helge Tønnesen, der havde deltaget i det illegale bladarbejde og bevarede en livslang interesse herfor. Han og Gendarmen kendte hinanden både gennem partiet og DSB, men noget venskab udviklede det sig ikke til. Dertil var forskellene for store og bekendtskabet for kort. Tønnesen interesserede sig for historien, bøger og papir, modsat Gendarmen, men havde aldrig haft råd til en uddannelse. Han kom via sin interesse for de illegale blade til København, blev ansat på Det kongelige Bibliotek i september 1947 og endte som leder af Forvalterafdelingen. Undervejs medvirkede han ved både bibliografier og antologier om besættelsestidens illegale blade og bøger. Selv sørgede han fremfor no-

Sønnen Orla. Her klædt på og sminket til en revy lige efter besættelsen, hvor han bl.a. sang om Esbjerg. Revyen og Esbjerg-sangen var skrevet af Karen Tovborg Jensen. (Priv.).

gen for, at biblioteket fik den mest komplette samling i landet⁴³. Gendarmen lod lige modsat sine illegale blade og andre papirer indemure under taget efter besættelsen, da der blev lavet badeværelse på 1. sal i Ingemanns Alle. Det var slut med det kapitel af den nære historie for ham. Et nyt kapitel kunne begynde.

Udenfor det faglige og politiske liv.

Efter 1946 søgte Alfred ikke tillidshverv igen, hverken i partiet eller i fagforeningen. Med den kolde krig ville det sidste også have været helt udelukket i den socialdemokratisk dominerede fagforening. Han sad dog i ligningskommissionen 1946-49⁴⁴, men kunne intet gøre ved en skatteligning, der vendte den tunge ende nedad. Sådan var reglerne. *Land og Folk* var i en årrække hjemmets daglige avis. Børnene Orla og Sonja forlod DKP før ham selv. De havde været så unge og var mere følsomme for den politiske kulde omkring kommunismen. Gendarmen holdt ud til Ungarn-opstanden i 1956 og den sovjetiske invasion. Den blev afgørende for ham som for de fleste andre partimedlemmer i byen. Partiafdelingen blev nærmest udsløttet⁴⁵. En stor del fulgt Aksel Larsen over i Socialistisk Folkeparti. Det gjorde Gendarmen også, men uden at organisere og engagere sig. Han blev kernevælger for partiet, ikke mere. Og i hjemmet hang fortsat en række store indrammede farvebilleder med motiver fra Sovjetunionen. Det kunne hverken partiskiftet eller den kolde krig ændre ved. I 50'erne rejste han også til Østtyskland, bl.a. sammen med den gamle partikammerat Halvor Thomassen, for at se på forholdene i Østeuropa og for at besøge nogle af de nazistiske koncentrationslejre. For Halvor var det et særligt ubehageligt gensyn. Han havde siddet i Sachsenhausen en længere tid under krigen og havde pådraget sig varige mén, bl.a. tuberkulose⁴⁶.

Gendarmen havde en stor vennekreds uden politiske skillelinier. Samarbejdet under krigen betød mere end de partipolitiske modsætninger. I hjemmet kom såvel socialdemokraterne Knud og Cecilie Knudsen, overportør Marinus Nissen, som kommunisterne

Arne og Marie Laursen, Marie og Christen Bjerregård, Halvor og Gudrun Thomassen, Karen Tovborg Jensen, smedeformanden Jens Laue-Andersen og hans kone Anna, Anna og Jørgen Winther, Svend Hansen m. fl. Karen Tovborg Jensen var kredsens eneste skrivende medlem. Hun lavede vers og lejlighedssange til vennerne, når der var sølvbryllup eller andre festlige lejligheder. Der var stor sorg, da hun døde i november 1951. Og mere sorg og omvæltninger fulgte kort efter. I sommeren 1952 døde Emilie af kræft efter en lang svær sygdomsperiode, og foråret 1954 giftede Gendarmen sig med sin afdøde ven Marcus Frikkes enke, Anna⁴⁷. Disse begivenheder tyndede stærkt ud i vennekredsen.

Som ældre banearbejder fik Gendarmen i de sidste år før pensioneringen base på ladesporet ud mod Exnersgade. Han skulle her føre tilsyn med af- og pålæsningen af godsvognene, kontrollere fragtbreve m.m.. Det hele blev styret fra et lille grønmalet træhus på baneterrænet, som efterhånden fik øgenavnet »Den grønne elevator«, opkaldt efter det populære teaterstykke, der i 1961 blev til en danske film af samme navn. Den grønne elevator blev om vinteren holdt varm af en lille jernkakkellovn, og man kunne altid komme ind på Gendarmens kontor, lune sig og få en kop kaffe eller en øl. Det prøvede de fleste af de chauffører, der kom jævnlige på ladesporet. Arbejdet på ladesporet gav nye kontakter og forbindelser, som holdt over i pensionisttilværelsen. Ølvogne, der før holdt på ladesporet, kunne efter Gendarmens pensionering i 1962 findes parkeret ud for Inge-manns Allé 128, mens chaufføren og hans hjælper fik en bajer og en snak med Gendarmen. De havde gerne »forsyninger« med.

I pensionisttilværelsen kunne haven ikke udfylde tiden alene, selv om der blev brugt

mange timer i den og store omlægninger foretaget. Han og Anna tog på charterrejse til Spanien og på besøg i Vancouver i Canada hos sønnen Orla, som var emigreret i 50'erne med sin kone, Ebba. Dertil stødte et nyt virkefelt som guide for Esbjerg Turistforening efter 1965. Han fortalte busfulde af både skandinaver såvel som andre udlændinge og landsmænd om Esbjerg under ture i byen og på havnen. De fik en del historier, som vel ikke alle ville kunne stå for en nærmere prøvelse, men turisterne blev underholdt. Det var hovedsagen for ham. Ikke sjældent blev en rundtur afsluttet i Ingemanns Allé, hvor turisterne kom til at bese hans egen have.

På sine ældre dage vendte han som vælger tilbage til DKP, det parti som han engang havde viet så mange kræfter. Fortiden kom også til ham som spørgsmål. Historikeren Aage Trommer henvendte sig til ham o. 1963 for at få belyst folkestrejken i august 1943 og i øvrigt at samle materiale om regionens modstandshistorie til den bog »*Modstandsarbejde i nærbillede*«, der udkom 1973. Andre, som Trommer henvendte sig til, henviste videre til Gendarmen. Således Halvor Thomsen, da han var blevet arresteret så tidligt, i november 1943, at der var meget, han ikke havde været med i og havde førstehåndsviden om⁴⁸. Alfred besvarede imidlertid ikke henvendelsen. Der var ikke nogen rationel begrundelse. Ligegyldighed og en forestående udlandsrejse spillede ind, men var næppe afgørende. Det betød mere med den urimelige behandling de tidligere kommunistiske modstandsfolk og modstandsbevægelsen i det hele taget fik efter 1945, bl.a. af Socialdemokratiet. Han troede ikke på, at modstandsbevægelsens syn på besættelsestiden kunne vinde over samarbejdspolitikernes og havde ikke rigtig tillid til de yngre historikere, der ik-

ke selv havde været med. Han fandt det bekræftet i Trommers artikel om augustoprøret, i Trommers disputats om jernbanesabotagen og i »*Modstandsarbejde i nærbillede*«. Den sidste bog købte han dog, men efter hans mening stod der en del løgn og en masse halve sandheder i den. Så købte og læste han med anderledes fornøjelse Verner Bruhns bog »*Esbjerg by og borger*«. Selv forsøgte jeg i 1973 at få ham til at give sin version af oplevelserne under besættelsen, men da var det næsten for sent.

Det var som både en god samfundsborger og turistfører, han deltog som officielt inviteret ved Esbjerg havns 100-års jubilæum i 1968. Under selve festen fik han en hjerneblødning og måtte føres bort. Flere hjerneblødninger stødte senere til, så han fra o. 1971 ikke længere selv kunne passe sin have. Huset blev solgt i 1972, og familien flyttede til en lejlighed i Tinghøjs Allé. Han måtte da bruge rullestol, men også med den kom han omkring. Det hjalp gevaldigt, at den var eldrevet. Til lokalvalg og folketingsvalg lod han sig køre til og fra valgstedet af repræsentanter for Venstres vælgerforening, og det var ham en fornøjelse på tilbagevejen i bilen at fortælle, at han havde sat kryds ved liste K. I 1975 kom han på plejehjemmet Hedelund, og kort efter flyttede både han og Anna til Fovrfeld plejehjem.

De sidste år var han hæmmet af sygdom. Under en sygetransport til Fyn blev den ambulance, han kørte med, involveret i et trafikuheld, og Gendarmen blev placeret på en bære ved siden af vognen, mens en anden ambulance blev rekvireret. Nysgerrige strømmede imens til og stod omkring ham. Hans evne til at tage en barsk situation fra den humoristiske side fornægtede sig ikke. Han bad tørd de nærmest stående om at sætte sig på hug, så

Gendarmen fotograferet på sin 60 års fødselsdag i juni 1955 (priv.).

dem bagved også kunne se. Den evne havde hjulet ham mange gange gennem årene, hvad enten det var i det offentlige eller det personlige liv og dækkede over både skuffelser og sorg.

Under et besøg på plejehjemmet gav han mig i august 1976 sine få historiske bøger, papirerne efter sønnen Georg, fotoalbummet med billeder fra Sovjetunionen sommeren 1935 og sit frihedskæmperarmbind. Det var arven.

Han døde kort efter, den 8. december 1976. Ved begravelsen traf jeg sammen med en række af hans endnu levende kammerater fra Frihedskampen. De begyndte over kaffen at fortælle om Gendarmens indsats. Jeg fik ikke fat i en brøkdæl deraf, og senere har det været meget svært at stykke mere sammen om ham. Sådan er det med de fleste arbejdere og kommunister i periferien.

John T. Lauridsen, f. 1951. Forskningsbibliotekar, dr. phil., Det kongelige Bibliotek. Har bl. a. skrevet lokalhistorie om Århus, København og Esbjerg, senest »Klatterup – Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990«, 1992.

Noter

1 Herluf behøver ikke at have været evnesvag, men man så anderledes på ordblindhed dengang, og senere var det for sent. Han levede sine sidste år på det statslige forsorgscenter Brejning (Den kellerske Anstalt) nær Vejle Fjord.

2 Soldaterbog, i Karl Alfred Niensens privatarkiv (priv.).

3 F. Philip: Vamdrup Toldsted, i Dansk Toldtidende 18, 1920, s. 193-94.

4 En anden livslang ven var A. Thusager. Han søgte 1921 også til DSB og blev langt senere stationsforstander i den lille by Pindstrup på Djursland, ikke langt fra Kølind.

- 5 Danske statsbaners tjenestemænd 1952. Udg. af V.P. Larsen m.fl. 1952, s. 228. Knud Andersens interview med Gendarmen den 29.5.1973 her og for en række oplysninger i det følgende. Jeg vil gerne takke Knud Andersen for at have fået en kopi af interviewnotaterne (De er nu i Karl Alfred Nielsens privatarkiv).
- 6 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Kreditforeningsvurdering 12.12.1927.
- 7 Birgit Henriksen: Gamle havevenner, i Haven 90. årg., nr. 5, maj 1990, s. 247-248.
- 8 Folkets Røst nr. 8, 11, 13 og 16, 1945. I nr. 16 takkede »K.A.« for deltagelsen.
- 9 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets arkiv.
- 10 I interviewet med Knud Andersen 1973 henlægges mødet og indmeldelsen til 1932. På det foreliggende grundlag kan det ikke afgøres, om det var i 1932 eller derefter, men senere end 1935 har det ikke været.
- 11 Både Bredsdorff og Rohde har i deres erindringsbøger skrevet om turen, se Elias Bredsdorff: Min egen kurs, 1983, s. 92-95 og Peter P. Rohde: Midt i en ismetid, 1970, s. 33-36, mens Johan Slein Andersen i sine erindringer fra 1990 på Esbjerg Byhistoriske Arkiv, s. 20 nævner, at hans far, Svend Andersen, var med.
- 12 Arbejderbladet 12.7., 14.7., 16.7., 21.7., 25.7., 28.7. og 30.7.1935. Rosendahl-citatet er fra 25.7. Gendarmens postkort hjem er i hans arkiv.
- 13 Verner Bruhn: Esbjerg – by og borger, 1972, s. 151-53, 162; Vestkysten 2.3.1937.
- 14 Bruhn 1972, s. 150-151.
- 15 Bruhn 1972, s. 180 f. Se også K. A. Hansen: Socialdemokratiet og den spanske borgerkrig, Arbejderhistorie 26, 1986, s. 3-22.
- 16 Herom Bruhn 1972, s. 181.
- 17 Jfr. Aage Trommer : Modstandsarbejde i nærbillede, 1973, s. 43.
- 18 Poul Christensen: Af en illegals erindringer, 1976.
- 19 Faldne i Danmarks Frihedskamp, red. af Ib Damgaard Petersen, 2. udg. 1990, s. 121. Dorte Petersen: Thue og hans tid, 1991, s. 116-117.
- 20 Jfr. Besættelsestidens illegale blade og bøger, 1954, s. 160 om oprulningen af bladgruppen.
- 21 Brev fra Orla Nielsen dec.1983 (priv.).
- 22 Om Bechgaard, se Trommer 1973, s. 300 ff.
- 23 Trommer 1973, s. 44. Halvor Thomassen gemte i 1977 endnu på det eks. af cirkulæret, som var sendt til murerforbundets afdeling i Esbjerg. Det havde han skaffet sig efter krigen som dokumentation for Socialdemokratiets forræderi.
- 24 Jfr. Sven Henningsen: Esbjerg under den anden verdenskrig, 1955, s. 41.
- 25 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets arkiv, forhandlingsprotokol.
- 26 Trommer 1973, s. 229.
- 27 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets Arkiv, forhandlingsprotokol.
- 28 Marie: Et år under jorden, i Folkets Røst nr. 3, juni 1945 og nr. 17, 5.-11.10.1945; Trommer 1973, s. 213; Morten Thing: Ledelsen i Danmarks Kommunistiske Parti 1918-1941, Arbejderhistorie 19, 1982 s. 23-44, her s. 32, 37; Dansk biografisk leksikon 14, 1983, s. 664.
- 29 Morten Thing: Kommunismens Kultur, 2, 1993, s. 824.
- 30 Vestkysten 10.5.1945.
- 31 Vestjyden 7.6.1945; Vestkysten 4.6.; 20. og 21. 11.1945.
- 32 Der henvises til en kommende artikel »Sømand langt fra Esbjerg« i Fra Ribe Amt 1994.
- 33 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Harald Peters arkiv.
- 34 Tage Revsgård Andersen: En studie i rødt, hvidt og blåt, 1981, s. 130-91.
- 35 Folkets Røst nr. 3, 29.6.1945.
- 36 Vestjyden 21.6.1945, s. 4.
- 37 Jørgen Bukdal: Danmark og Norge under krig og besættelse 1940-1945, 1946, s. 456-463 (her talen); Aksel Larsens tale trykt i Folkets Røst 6.7.1945, s. 7-8; Vilh. la Cour : Vejs ende, 1959, s. 178f.
- 38 Folkets Røst nr. 14, 14.-20. sept. 1945.
- 39 Vestjyden 29.5.1945.
- 40 Vestkysten 25.5.1945.
- 41 Jfr. hertil Steen Bille Larsen: Kommunisterne og arbejderklassen 1945-1975, 1977, s. 43-48.
- 42 Vestjyden 8.3., 9.3., 13.3. og 14.3.1946.
- 43 Helge Tønnesen: 29. august: glimt fra besættelsestiden, 1978 giver et knapt rids af en kort periode af tiden i Esbjerg. Han flygtede til Sverige i september 1943; Trommer 1973, s. 123; Interne Meddelelser. Det kongelige Bibliotek 24: 6, 1988, s. 147.
- 44 Esbjerg Skattebog 1946-49.
- 45 Interview m. Halvor Thomassen ved John T. Lauridsen 31.1.1977 (priv.).
- 46 J.H.P.Barfod: Helvede har mange navne, 1969, s. 401; Vestkysten 8.5.1979.
- 47 Marcus Frikke havde også været med i DKP's illegale arbejde i Esbjerg, og tyskerne kom på sporet af ham og opsøgte ham i hans hjem i Carit Etlars Allé, men lod ham gå, da han allerede på det tidspunkt var syg af tuberkulose. Han døde i 1947.
- 48 Rigsarkivet, Håndskriftsamlingen IV T 45, Beretninger til Aage Trommer, Halvor Thomassens beretning. Hermed en tak til Aage Trommer for adgang til arkivet.